

РОЗДІЛ III. ФУНКЦІОНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Катерина Близнюк

УДК 811.161.2'37

АНАЛІЗ ОПОЗИЦІЙ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ

У статті розглянуто історію виникнення та розвитку теорії опозицій. Виявлено, що для дослідження лексичного рівня мови найпродуктивнішим є аналіз опозицій за відношеннями між їхніми членами, а також за спільністю морфологічних і семантичних показників. Обґрунтовано ефективність опозиційного методу шляхом застосування його для вивчення відношень між елементами семантичного мікрополя «піднесення» як структурної частини лексико-семантичного поля «патріотизм» в українській мові.

Ключові слова: опозиція, семантичні відношення, лексема, сема, семантичне мікрополе, лексико-семантичне поле

Вивчення системних відношень у лексиці є одним з актуальних питань сучасної лінгвістики. Значний обсяг і різноманітність словникового складу будь-якої мови, його відкритість і динамізм довгий час ускладнювали сприйняття лексики як системи, а не механічного нагромадження слів. Утім, можливість виведення одних одиниць з інших й опису значення слова за допомогою обмеженої кількості семантичних компонентів, парадигматичні та синтагматичні відношення між лексемами, а також упорядкованість об'єктивного світу, що відображається в мові, зумовлюють системний характер лексичного рівня і дозволяють застосовувати структурні методи для його дослідження.

Метою статті є аналіз можливостей застосування опозиційного методу в ході вивчення лексичної семантики. З мети випливають такі завдання: простежити історію виникнення й застосування методу аналізу опозицій при вивченні різних мовних рівнів; визначити типології опозицій, що є актуальними для дослідження лексичної семантики; проаналізувати опозиційні відношення між компонентами семантичного мікрополя «піднесення» як структурного елемента лексико-семантичного поля «патріотизм» в українській мові.

Типологію опозицій уперше запропонував М. Трубецької у праці «Основи фонології», виокремивши три класифікації. За відношенням опозицій до їхньої системи в цілому розрізняються одномірні та багатомірні, гомогенні й гетерогенні, прямолінійні та непрямолінійні, а також пропорційні й ізольовані протиставлення [Трубецької 1960: 75 – 81]. За відношеннями між їхніми членами опозиції поділяються на привативні, градуальні та еквіполентні [Трубецької 1960: 82 – 85], а за обсягом смислорозрізнавальної сили – на постійні й нейтралізовані [Трубецької 1960: 86 – 90]. Крім того, М. Трубецької увів поняття «основи для порівняння» – спільного компоненту, завдяки якому формується опозиція: «Протиставлення передбачає не тільки ознаки, якими відрізняються один від одного члени опозиції, але й ознаки, які є спільними для обох членів опозиції. Такі ознаки можна вважати «основою для порівняння». Дві речі, що не мають основи для порівняння або, іншими словами, не виявляють жодної спільної ознаки, ніяк не можуть бути протиставлені одна одній» [Трубецької 1960: 75].

Ж. Кантіно проаналізував і дещо змінив теорію й класифікації опозицій, що були запропоновані М. Трубецьким. Зокрема, лінгвіст застосував опозиційний метод щодо граматичних одиниць і ввів поняття сигніфікативної опозиції на протигагу фонетичній, оскільки перша має форму і значення, а друга – лише форму: «Опозицією із сигніфікативними членами називається опозиція, що складається із двох знаків мови з різними позначувальними» [Кантіно 1972: 67]. Учений допрацює всі три класифікації М. Трубецького, наголошуючи на нерелевантності виокремлення одномірних та багатомірних опозицій, оскільки, на його думку, не можливо знайти два елементи мовної системи, сукупність спільних ознак яких буде характерна тільки їм двом і більше не виявлятиметься в жодному іншому елементі, отже, одномірних опозицій не існує [Кантіно 1972: 76 – 78]. Натомість вважає вдалим розрізнення пропорційних та ізольованих, а також постійних і нейтралізованих опозицій. Щодо класифікації за характером відношень між членами опозицій, то Ж. Кантіно називає актуальними для дослідження граматичних явищ привативні й еквіполентні опозиції, а градуальні, на його думку, не трапляються серед сигніфікативних опозицій.

С. Маркус звертає увагу на логічний аспект мовних опозицій (зокрема, фонетичних) та інтегрує у мовознавчий метод елементи математичних теорій графів і множин. Крім того, учений розширює класифікацію за відношеннями між членами опозиції, запропонувавши поняття нульової опозиції як «відношення рівності між двома множинами» [Маркус 1963: 50], а також зовнішньої (диз'юнктивної) опозиції, що може існувати тільки між двома непустими множинами і характеризується тим, що основа для їхнього порівняння пуста, тобто не заповнена спільними ознаками [Маркус 1963: 54]. Останнім С. Маркус суперечив М. Трубецькому, адже той стверджував, що неможливо протиставляти об'єкти, між якими немає основи для порівняння.

Ю. Степанов проаналізував можливість застосування логічних категорій дихотомії, контрарності та контрадикторності в теорії мовних опозицій і дійшов висновку, що вони «визначають «можливе», а саме можливість називати будь-який член певної опозиції маркованим. Лінгвістичні ж основи опозицій визначають «дійсність», дійсно реалізоване в системі мови» [Степанов 1975: 216]. Отже, логічні категорії є потенційними, а мовні – конкретними фактами. Утім, навіть реалізувавшись, мовні опозиції не випадають із загальної

поняттєвої системи логічних протиставлень: «Коли з двох членів опозиції лише один може вважатися маркованим, – а не один чи інший на вибір лінгвіста – цим визначається лиш те, що із двох логічних можливостей (які формулюються у термінах дихотомії) реалізувалася тільки одна. Але одна реалізована можливість через це не перестає бути фактом, що на логічних підставах підкоряється дихотомії, контрарності, контрадикторності» [Степанов 1975: 216].

Е. Кузнецова у праці «Лексикологія російської мови» пропонує власну типологію опозицій за спільністю морфологічних та семантичних показників, поділяючи мовні протиставлення на формальні, семантичні та формально-семантичні [Кузнецова 1989: 43 – 44]:

- Формальні опозиції творять слова, що мають спільні морфеми, але семантично не схожі.
- Семантичні опозиції утворюють пари слів, що не мають спільних морфем, але вони близькі за значенням і містять спільні семи.
- Формально-семантичні опозиції поєднують слова, що мають схожі компоненти, як у значеннях, так і в формі.

Для дослідження лексичної семантики найактуальнішим є аналіз семантичних опозицій, але також не варто випускати з уваги формально-семантичні, особливо якщо спільними формальними компонентами членів опозиції є кореневі морфеми.

Відштовхуючись від класифікації М. Трубецького за типом відношень між членами опозиції та залежно від відношення лексем і семем, Е. Кузнецова також виокремлює такі три види протиставлень у мовній системі: опозиція тотожності; привативна, або опозиція включення; еквіполентна, або опозиція перетину. Тобто, не згадує про градуальні, але вводить поняття опозицій тотожності.

Отже, у ході свого розвитку теорія мовних опозицій, запропонована вперше М. Трубецьким, зазнала змін завдяки збору ширших даних із фонології та застосуванню опозиційного методу для вивчення інших рівнів мовної системи. У різний час її також розвивали Ю. Апресян, І. Арнольд, Ю. Караулов, А. Лучик, Г. Уфімцева та інші вчені-лінгвісти. У сучасному мовознавстві найбільшого поширення набула класифікація опозицій за відношеннями між їхніми членами, але зараз поряд із привативними, градуальними й еквіполентними опозиціями, також дослідники розглядають опозиції тотожності. Щодо диз'юнктивних опозицій, то виділення їх не є продуктивним, адже зіставлення двох ніяк не пов'язаних одиниць лише ще раз підтвердить, що у них немає спільних ознак.

Опозиціями тотожності прийнято вважати такі відношення між елементами, коли відбувається повний збіг ознак і значеннєвих компонентів одного члена з ознаками й компонентами іншого. У межах лексичної системи цей тип опозицій легко встановити, скориставшись словником синонімів. Утім, не всі синоніми вступають у відношення такого роду, а лише абсолютні, на що звертає увагу Л. Пац: «Варто застерегти від неправомірного розширення словесної семантичної опозиції тотожності через включення до неї пар синонімів чи синоніміїчних виразів зі спільними компонентами загального змісту, але різними відтінками значень. При порушенні умов побудови біномної опозиції і включенні до неї ідеографічних чи стилістичних синонімів відношення тотожності будуть зруйновані: смисловий обсяг компонентів опозиції не зазнаватиме повного збігу через наявність у структурі їхнього лексичного значення, окрім тотожних, ще й диференційних сем» [Пац 2016: 210]. Н. Іваненко також наголошує на тому, що опозиції тотожності творять лише абсолютні синоніми, натомість «ідеографічними синонімами – що відтінюють різні аспекти позначуваного об'єкта, є лексичні одиниці, які об'єднуються переважно в еквіполентні опозиції» [Іваненко 2007: 10].

Привативними М. Трубецької називав опозиції, один член яких характеризується наявністю, а інший – відсутністю ознаки. При цьому «член опозиції, що характеризується наявністю ознаки, називається «маркованим», а член опозиції, у якого ознака відсутня – «немаркованим»» [Трубецкой 1960: 83]. Семантичні привативні опозиції найчастіше утворюються між словами, пов'язаними за змістом родо-видовими відношеннями. Гіпоніми, які виражають видове поняття, у рамках привативних опозицій вступають маркованими елементами, а гіпероніми, називаючи родові поняття, складають основу такої опозиції. Часто привативні опозиції реалізуються у парах слів, пов'язаних відношеннями словотвірної похідності. Е. Кузнецова зауважує, що у такому випадку: «Похідне слово включає у себе вихідне як формально, так і семантично, і водночас відрізняється семантичними компонентами, вираженими словотвірним формантом, що є диференційною частиною основи» [Кузнецова 1989: 49]. Також привативні відношення виникають між стилістичними синонімами, коли стилістично забарвлені слова вступають в опозицію з нейтральними. Стилiстично забарвлений член такої опозиції буде маркованим, а нейтральний – немаркованим.

Градуальними називають опозиції, у членах яких реалізується різна міра вияву тої самої ознаки. На відміну від членів привативних опозицій, члени градуальних поділяються не на марковані й немарковані, а на крайні й середні залежно від того, який ступінь ознаки вони відображають: «Член опозиції, якому властива наявність крайньої (мінімальної чи максимальної) міри відповідної ознаки, називається крайнім або зовнішнім, інші члени є середніми» [Трубецкой 1960: 83].

Еквіполентні опозиції пов'язують слова, у яких, крім спільних, є ще й специфічні диференційні компоненти, що забезпечують лише частковий перетин. Обидва члени таких опозицій логічно рівноправні, тобто не є ні двома ступенями вияву якої-небудь ознаки, як члени градуальних, ні ствердженням чи запереченням ознаки, як члени привативних. Еквіполентні формально-семантичні опозиції часто утворюються між спільнокореневими словами, що зберегли семантичну близькість: «Формально зв'язані спільним коренем, ці слова мають у своїх основах специфічні афікси, що розрізняють ці основи. У значеннях також містяться

спільні компоненти, пов'язані з коренем, та специфічні» [Кузнецова 1989: 47]. У формально-семантичних опозиціях такого типу проявляється ізоморфізм структури слів, що їх утворюють, оскільки ці слова пов'язані еквіполентно як у формальному, так і в семантичному плані.

Попри відносну чіткість класифікації опозицій за відношеннями між їхніми членами, конкретний тип опозиції між тими самими мовними одиницями може визначатися по-різному, залежно від логічних категорій протиставлення і фактичних показників. Визначення тої чи іншої опозиції як привативної, градуальної чи еквіполентної залежить від кута зору і реалізується тільки в контексті певної системи з усіма її компонентами, характеристиками і функціями. Саме тому М. Трубецької наголошував: «Поряд із фактично привативними чи градуальними опозиціями можна ще розрізняти потенційно або логічно привативні та градуальні опозиції; так само поряд із фактично еквіполентними можна визначати логічно еквіполентні опозиції. При цьому логічно еквіполентні опозиції завжди є фактично еквіполентними, але фактично еквіполентні опозиції не завжди логічно еквіполентні, часом вони логічно привативні або логічно градуальні» [Трубецької 1960: 85]. Якщо це твердження було справедливим для фонетичної системи, то для лексичної воно тим більше актуальне з огляду на різноманіття зв'язків між її елементами, складну структуру і динамізм, тому для визначення типу опозиції потрібно брати до уваги весь комплекс зв'язків, що виникають між її членами.

Підсумовуючи розглянуті класифікації мовних опозицій, можна зробити висновок, що для дослідження парадигматичних відношень між елементами лексичної системи варто звернути увагу на семантичні та формально-семантичні опозиції, при цьому в останніх спільним формальним компонентом повинен бути корінь, оскільки саме у ньому міститься поняттєва складова лексичного значення слова. Найпродуктивнішим же буде аналіз опозицій тотожності, привативних, градуальних та еквіполентних протиставлень.

До семантичного мікрополя «піднесення» як структурної частини лексико-семантичного поля «патріотизм» в українській мові входять лексеми, поєднані інтегративними семами 'піднесення', 'запал', 'напруження' або 'поривання', а саме: **піднесення, піднесеність, запал, завзяття, завзятість, ентузіазм, дерзновенність, жар, захват, захоплення, захопленість, наснага, натхнення, пал, підйом, порив, поривання і пристрасність**.

Формально-семантичні опозиції утворюються між словами, пов'язаними відношеннями словотвірної похідності. Одиниці **піднесення** і **піднесеність** на формальному рівні перебувають у привативній опозиції, де перший член є немаркованим, а другий – маркованим через наявність суфікса *-ість*. Натомість у семантичному плані між ними утворюється опозиція тотожності, що засвідчує тлумачний словник, пояснюючи значення лексеми **піднесеність** як «те саме, що піднесення» [СУМ 1975: 461]: *Петра й Романа смерть уперто минала, і Роман був у надзвичайному піднесенні, розпалений і несамовитий* (І. Багряний). *Геродота не полишало відчуття легкості, якоїсь піднесеності, бажання жити й жити, але жити не заради того, щоб жити, а щоб здійснити задумане, написати свою – СВОЮ! – «Історію»* (В. Чемерис).

Також формально привативну, а семантично – опозицію тотожності утворюють елементи **порив** і **поривання**, поєднані спільними семами 'піднесення', 'запал', 'енергія', 'збудження', 'прагнення', 'бажання' та деякими іншими: *О цій порі нам дуже потрібне свято, яке об'єднає всіх нас в неподільному пориві творення і будівництва* (Ю. Андрухович). *Серед знедолених низів плебейства можливі навіть й високі ідеалістичні поривання й жертвенність* (О. Шугай).

Інтегративними семами 'захоплення' та 'піднесення' засвідчують зв'язок міжлексеми **захоплення** і **захопленість**. На формальному рівні ці одиниці реалізують привативну опозицію, а на семантичному – еквіполентну, адже попри наявність спільних компонентів значення, вони водночас відрізняються між собою диференційними семами. Так, у тлумаченні одиниці **захоплення** функціонують компоненти 'задоволення', 'замилування', 'інтерес' і 'потяг', натомість в елементі **захопленість** – 'збудження', 'хвилювання' і 'радість': *Але ми були багаті на довірря мас, на революційний запал нашого народу, на велике захоплення всіх течій його* (В. Винниченко). *Вона говорила захоплено і пристрасно, вона вся була у тій розмові, вона вся аж світилася, аж променіла настроєм, почуттям, захопленістю, майже завороженістю* (Ю. Покальчук).

Формально-семантична опозиція спостерігається також між лексемами **завзяття** і **завзятість**. При чому, як на формальному, так і на семантичному рівні вони перебувають у відношеннях привативного протиставлення, коли член **завзяття** є немаркованим за своїм морфемним складом і набором семантичних компонентів, а **завзятість** – марковано суфіксом *-ість* та наявністю специфічних сем. Інтегративними для зазначених двох лексем виступають семи 'запал', 'наполегливість', 'енергійність', 'захоплення', 'пристрасність' і 'напруження', а диференційними, характерними тільки для другого члена опозиції є такі компоненти значення, як 'бадьорість', 'жвавість', 'запеклість' і 'непохитність': *Ми думали, що саме в нашому місті крутиться центр революції, що на нас дивиться цілий світ і чекає від нас такого, що його й у казках не чувано, всесвітнього героїства, революційного завзяття* (Ю. Яновський). *Новий приплив енергії, шалена відвага поійняли її волю, і вона кинулась уперед, розхляючи й ламаючи очерет зі сліпою завзятістю зраненого оленя* (Ю. Яновський). Крім того, семи 'наполегливість' і 'непохитність' забезпечують зв'язок аналізованого мікрополя з семантичним мікрополем «відданість», яке теж є складовою частиною лексико-семантичного поля «патріотизм».

Отже, вісім елементів семантичного мікрополя «піднесення» утворюють між собою чотири пари з відношеннями формально-семантичного протиставлення. Решта слів, що входять до аналізованого мікрополя, виявляють опозиційні зв'язки лише на семантичному рівні.

Семантичний компонент 'піднесення' забезпечує перетинання значення лексеми **піднесення** з одиницями

запал, натхнення, підйом, формуючи між ними еквіполентну опозицію, оскільки у тлумаченні першої з них зафіксовано компоненти на позначення потягу, пристрасі, горіння, напруження, друга співвідноситься з поняттям активізації творчих сил і психічних процесів, а третя – з ростом і розвитком: *Його запал досяг такого високого градусу пристрасі, що тільки втративши майже всю кров, він якось немовби втратив злість, засумував, і, танучи, як віск на сонці, упав* (О. Довженко). *Він був у тому настрої діяльного натхнення, що завжди так осяває, красить людину перед боєм* (О. Гончар). *Ні мадярська пропаганда, ні чеські гальма, ні польські провокації в прикордонні не збили народного підйому* (М. Дочинець).

Значення сильного внутрішнього збудження, піднесення, завзяття, пристрасного захоплення, гарячкового стану, викликаного хвилюванням чи страхом, реалізується у лексемі **пал**, що вступає у привативну опозицію з одиницею **жар**, яка також позначає збуджений стан людини, зумовлений хвилюванням або страхом, запальність і пристрасність: *З незвичайним палом та завзяттям кинувся він до наук* (І. Нечуй-Левицький). *Коли вдруге підняли завісу й на сцену вийшли, низько вклоняючись, Сакаганський з артистами, жар загального піднесення дійшов апогею* (Б. Антоненко-Давидович). Семантика цієї пари лексем засвідчує, що почуття чи стан піднесення виявляє зв'язки не лише з позитивними переживаннями, а й з негативними, зокрема страхом і хвилюванням.

Інтегративна сема 'захоплення' поєднує в еквіполентну опозицію з відповідною лексемою **захоплення** одиниці **ентузіазм** та **захват**, які водночас між собою виявляють привативні відношення. Член **захват** виступає маркованим, референціуючи поняття піднесення, збудження, запалу, пориву, захоплення, інтересу, пристрасі й напруження: *Народ здійняв такий крик од радості та захвату, що аж мама вибігла до воріт* (В. Винниченко). Натомість слово **ентузіазм** містить у своєму значенні лише вказівку на запал, піднесення і захоплення: *Щоб зрозуміти причини такого всенародного ентузіазму, треба спробувати хоч трохи уявити себе українцем 2004-го, а для цього доведеться пригадати децю з історії* (О. Забужко).

Крім того, лексема **захват** утворює еквіполентну опозицію з одиницею **пристрассть**, що називає збудження, піднесення, захоплення, інтерес, але також натхнення, потяг і любов: *Це не листівка, це - вогонь їхнього серця, вогонь пристрасі й вірності, вогонь правди й поклику до боротьби* (К. Гриб). Важливою функцією лексеми **пристрассть** у складі семантичного мікрополя «піднесення» є забезпечення значеннєвого зв'язку з іншою структурною частиною лексико-семантичного поля «патріотизм» – мікрополем «любов».

Одиниця **наснага** використовується в українській мові на позначення стану піднесення, запалу, завзяття, енергії, сили та бойового настрою, отже є найбільш близькою за своєю семантикою до лексем **завзяття** і **завзятість** та вступає з ними у відношення еквіполентної опозиції: *Щасливий, хто давав своєму серцю вдарити з буйною силою в ребра, стрічав смерть віч-на-віч, діяв пристрасно, мов вибухав наснагою волі — в непорушне оточення* (В. Барка).

Семантика слова **дерзновенність** є досить вузькою й відображає поняття про виняткову сміливість і поривання, таким чином формуючи еквіполентну опозицію з елементом **поривання** та водночас реалізуючи перетинання аналізованого мікрополя з семантичним мікрополем «мужність», що також виокремлюється в межах лексико-семантичного поля «патріотизм»: *Перед юнацтвом розкрилася запаморочлива за своєю дерзновенністю можливість виходу людства у космос* (М. Дашків).

Отже, аналіз семантичного мікрополя «піднесення» засвідчив, що метод аналізу опозицій є продуктивним для дослідження парадигматичних зв'язків між елементами словникового складу мови, адже дозволяє глибоко зазирнути у відношення між найменшими компонентами членів опозицій і простежити системність цих відношень у межах семантичних мікрополів, лексико-семантичних полів, а з них – і в усій мовній системі. Найчастотнішим типом опозицій за спільністю морфологічних і семантичних показників є семантичні, оскільки для них важлива спільність семантики, незалежно від морфемного складу. Також можна простежити окремі формально-семантичні опозиції. Аналіз формальних опозицій входить у науковий інтерес дослідників граматики, для вивчення лексичного рівня він не актуальний. Так, у мікрополі «піднесення» було виявлено чотири пари формально-семантичних опозицій і проаналізовано десять семантичних, хоча таких можна виокремити більше через наявність інтегративних сем 'піднесення', 'запал', 'напруження' або 'поривання' у тлумаченнях багатьох лексем.

Щодо класифікації опозицій за відношеннями між їхніми членами, то найтипівішими для лексичного рівня мови є еквіполентні, саме тому більшість аналізованих опозицій семантичного мікрополя «піднесення» були визначені такими. Найменш частотними є опозиції тотожності, оскільки вони передбачають повний збіг компонентів значення двох лексем, що властиво тільки для абсолютних синонімів, яких у будь-якій мові є обмежена кількість.

Також аналіз відношень між елементами семантичного мікрополя «піднесення» засвідчив його зв'язки з іншими структурними частинами лексико-семантичного поля «патріотизм», а саме з мікрополлями «любов», «відданість» і «мужність».

У подальших дослідженнях варто застосувати метод аналізу опозицій для вивчення відношень між усіма елементами лексико-семантичного поля «патріотизм». Крім того, продуктивним буде поєднання результатів цього методу з даними, отриманими у ході компонентного та контекстологічного аналізу відповідних мовних одиниць.

Література

Іваненко 2007: Іваненко Н. В. Лексико-семантичне поле добро в українській та англійській мовах :

автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. філол. наук : 10.02.17 / Н. В. Іваненко ; Київський національний лінгвістичний університет (Київ). – К. : КНЛУ, 2007. – 20 с.

Кантино 1972: Кантино Ж. П. Сигнификативные оппозиции / Ж. П. Кантино // Принципы типологического анализа языков различного строя / отв. ред. Б. А. Успенский. – М., 1972. – С. 61–94.

Кузнецова 1989: Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка / Э. В. Кузнецова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высшая школа, 1989. – 216 с.

Маркус 1963: Маркус С. Логический аспект лингвистических оппозиций / С. Маркус // Проблемы структурной лингвистики 1963 / отв. ред. С. К. Шаумян. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 47–74.

Пац 2016: Пац Л. І. Словесні семантичні опозиції в системі парадигматичних відношень / Л. І. Пац // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2016. – Вип. 60. – С. 209-212

СУМ 1975: Словник української мови: в 11 т. / ред. І. К. Білодід ... [та ін.] ; Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – Т. 6 / ред. А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. – К. : Наукова думка, 1975. – 832 с.

Степанов 1975: Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1975. – 312 с.

Трубецкой 1960: Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой ; пер. с нем. А. А. Холодовича ; ред. С. Д. Кацнельсона. – М. : Изд. иностр. лит., 1960. – 372 с.

Близнюк Екатерина

Анализ оппозиций как метод исследования лексической семантики

В статье рассмотрена история возникновения и развития теории оппозиций. Выявлено, что для исследования лексического уровня языка самым продуктивным является анализ оппозиций по отношениям между их членами, а также по общности морфологических и семантических показателей. Обосновано эффективность оппозиционного метода путем применения его для изучения отношений между элементами семантического микрополя «піднесення» как структурной части лексико-семантического поля «патріотизм» в украинском языке.

Ключевые слова: оппозиция, семантические отношения, лексема, сема, семантическое микрополе, лексико-семантическое поле.

Bliznyuk Katerina

Analysis opposition as a research method lexical semantics

The article deals with the history and the development of the theory of oppositions. It is revealed that the analysis of oppositions according to the relations between their members and morphological and semantic indicators is the most productive for the lexical level of language research. The efficiency of the oppositional method was approved by applying it to the study of the relations between the elements of the semantic microfield «піднесення» as a structural part of the lexical-semantic field «патріотизм» in the Ukrainian language.

Keywords: opposition, semantic relations, lexeme, seme, semantic microfield, lexical-semantic field.

Надійшла до редакції 21 грудня 2016 року.

Вольга Ляшчынская

УДК 811161.3'373.2:391:398.92(=161.3)

ФРАЗЕОЛАГІЗМЫ З КАМПАНЕНТАМ-НАЙМЕННЕМ ВІДУ АДЗЕННЯ Ў ФРАЗЕОЛАГІЧНАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ

У статті на матеріалі фразеологічних одиниць білоруської мови з компонентом-назвою виду одягу виявлено властиві їм символічні прочитання, характерні культурні конотації крізь образи, внутрішню форму, добір слів-компонентів при їх утворенні і передачу стійкого, регулярного ціннісного змісту культури, її категорій і смислів. Встановлено взаємодію мови і культури народу через обрані фразеологізми, які частково репрезентують концепт 'одяг' як один із складників фразеологічної картини світу білорусів, у діапазоні культурно-національної самосвідомості.

Ключові слова: фразеологізм, компонент 'вид одягу', культурна інформація, оцінка, символ, еталон, стереотип.

Чалавек прадстаўляе праз сябе пэўны тып культуры, таму што ён з'яўляецца носьбітам пэўнай сістэмы каштоўнасцей, пад якімі разумеюцца абагуленыя ўяўленні людзей адносна мэты і нормаў сваіх паводзін, якія ўвасабляюць гістарычны вопыт і канцэнтравана выражаюць сэнс культуры пэўнага народа і ўсяго чалавецтва. І менавіта мова з'яўляецца аптымальным сродкам выражэння культурных сэнсаў, спрыяе захаванню і трансляцыі «агульнага запасу культурных каштоўнасцей, інакш кажучы, інвентара культуры» [Трубецкой 1995: 85]. На працягу апошніх дзесяцігоддзяў моваведы розных краін на першы план вынеслі шэраг ідэй, сярод якіх важнейшае тэарэтычнае палажэнне лінгвакультуралогіі аб тым, што «чалавек – культура – мова» непадзельныя (В.А. Маслава), што мова трансліруе культуру, г. зн. аказвае ўплыў на спосаб светаразумнення, характэрны той